

FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA U SARAJEVU

Magistarski rad

Povezanost između lokusa kontrole, samoefikasnosti i subjektivnog
doživljaja uspješnosti

Studentica: Envera Vuković

Mentorica: Prof.dr. Jadranka Kolenović-Đapo

Sarajevo, septembar, 2021

SAŽETAK

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos između subjektivnog doživljaja uspjeha, kao posebnog koncepta uspješnosti, sa samoefikasnosti, lokusa kontrole i objektivnog uspjeha - (akademske ocjene). Pored toga ispitali smo doprinos samoefikasnosti, lokusa kontrole i prosječne ocjene u objašnjenju subjektivnog doživljaja uspjeha. Istraživanje je zbog okolnosti izazvanih pandemijom COVID-19 provedeno online putem. Podaci su prikupljeni na uzorku od N=211 ispitanika (prosječne dobi M=22, SD=2,75). U istraživanju je primjenjen sljedeći instrumentarij: Upitnik za mjerenje samoefikasnosti (Schwarzer, 1997), Skala lokusa kontrole (Bezinović, 1990), Upitnik subjektivnog doživljaja uspjeha koji je kreiran za potrebe istraživanja i Upitnik o općim podacima koji je sadržavao, između ostaloga i objektivnu mjeru uspješnosti.

Dobiveni rezultati nisu u potpunosti u skladu sa našim očekivanjima. Između lokusa kontrole i ostalih varijabli nismo utvrdili statistički značajnu povezanost, dok su ostale varijable međusobno povezane. Nadalje, samoefikasnost je najsnažniji prediktor u predviđanju subjektivnog doživljaja uspjeha. Također, objektivni uspjeh (prosječna ocjena) je statistički značajan prediktor kriterijske varijable.

Ključne riječi: samoefikasnost, lokus kontrole, uspjeh, prosječna ocjena, subjektivni doživljaj

Sadržaj

1. UVOD	1
1.1. Lokus kontrole	2
1.1.1 Vanjski lokus kontrole	5
1.1.2 Unutarnji lokus kontrole	7
1.1.3 Atribucijska teorija.....	8
1.2. Samoefikasnost	9
1.3. Školski uspjeh kao objektivni pokazatelj uspješnosti i zadovoljstvo studijem kao subjektivni doživljaj uspješnosti	12
1.4. Dosadašnja empirijska saznanja	16
2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA.....	19
3. METODOLOGIJA.....	20
4. REZULTATI.....	25
5. DISKUSIJA	28
6. ZAKLJUČAK	33

1. UVOD

Sedamdesetih godina prošlog vijeka u okviru kognitivno-doživljajne domene psiholozi ličnost su pokazali interes za izučavanje konstrukata kojima se pokušalo objasniti koji su mehanizmi u osnovi objašnjenja ponašanja ljudi u percepciji uzroka vlastitog ponašanja. Paralelno, u socijalnoj psihologiji revoluciju je doživio socijalno – kognitivni pristup koji se bavi ulogom percepcije u objašnjenju uzroka vlastitog ponašanja i ponašanja drugih. Iako ćemo se u našem radu primarno baviti lokusom kontrole, svakako ćemo zbog “preklapanja” konstrukata iz dvije različite perspektive elaborirati i koncept atribucija te koncept samoefikasnosti. U objašnjenju tumačenja uzroka vlastitog i tuđeg ponašanja te načina kako doživljavamo socijalni svijet najveći doprinos imaju teorije atribucija. O teorijama atribucija detaljno ćemo govoriti u nastavku teksta, međutim važno je spomenuti da je jedan od razloga zbog kojeg je uopće došlo do “razvoja” konstrukta lokusa kontrole, jeste prvobitna postulacija teorija atribucija. Lokus kontrole je za razliku od atribucija deriviran u psihologiji ličnosti te se smatra obilježjem pojedinaca, koji je relativno trajan i na temelju kojeg ispituje individualne razlike. U našem istraživanju želimo provjeriti potencijalnu ulogu lokusa kontrole u tumačenju uspjeha kod studenata.

Subjektivni doživljaj uspjeha operacionaliziran je preko zadovoljstva studijem i česticama kojima se procjenjuje zadovoljstvo studijem obzirom na specifične aktivnosti studenata poput organizovanja učenja, pisanja seminarskih radova i sličnih studijskih obaveza. Pored subjektivnog doživljaja uspjeha u istraživanju smo uključili objektivnu mjeru- prosječnu studijsku ocjenu, kako bi provjerili odnos između ove dvije varijable. Iz perspektive kognitivno-doživljajne domene na percepciju uspjeha pojedinca značajnu ulogu ima samoefikasnost. Dosadašnje pretpostavke su da je samoefikasnost, kao procjena vlastite učinkovitosti dobar prediktor subjektivnog doživljaja uspjeha.

Kao što ćemo vidjeti u nastavku teksta dosadašnja istraživanja su više bila fokusirana na utvrđivanje odnosa između samoefikasnosti i objektivnih pokazatelja uspješnosti. Nedostatak ovih istraživanja jeste što je zanemaren subjektivni doživljaj uspjeha. Iako je objektivni uspjeh značajan (primjerice student je položio ispit) postavlja se pitanje u kojoj mjeri će položeni ispit doprinijeti subjektivnom doživljaju uspjeha. Svakako subjektivni doživljaj ovisi o mnogim faktorima: cilju kojem pojedinac teži, percipiranom “težinom ispita”, socijalnoj usporedbi, kvalitetom zadovoljstva životom.

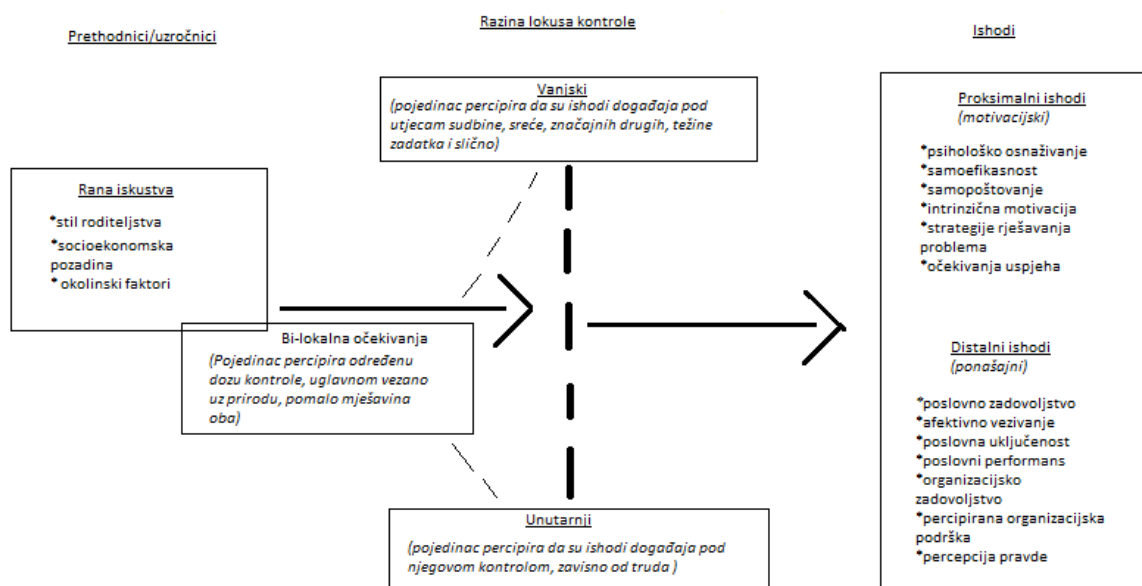
U nastavku su objašnjeni konstrukti lokusa kontrole, samoeфикаsnosti, školski uspjeh i zadovoljstvo studijem, kao varijable značajne za ovo istraživanje, nakon čega je opisana procedura i metodologija istraživanja i naposljetku su prikazani dobiveni rezultati uz interpretaciju.

1.1. Lokus kontrole

Lokus kontrole je psihološki konstrukt koji su razvili psiholozi ličnosti i koji ima široku upotrebu u psihološkim istraživanjima. Konstrukt se odnosi na percipirani doživljaj kontrole u vlastitom životu. Lokus kontrole je interesantan istraživačima iz razloga što okuplja različite teorije tumačenja. Preciznije ovaj konstrukt omogućuje “suradnju” prirode i okoline. Lokus kontrole kao individualno obilježje pojedinca odgovara teorijama atribucija i njegova usmjerenost zavisi od tumačenja svijeta i okoline oko sebe, te samim tim okolina igra važnu ulogu u njegovom razvoju. Iz ove perspektive lokus kontrole pripada teorijama o socijalnom učenju, a u psihologiji ličnosti lokus kontrole se smatra stabilnim i generaliziranim svojstvom ličnosti kojim utvrđujemo individualne razlike između pojedinaca (Lefcourt, 1991).

Lokus kontrole može biti unutarnji – percipiranje pojedinca da ima visoku odgovornost i mogućnost kontrole nad događajima u životu i vanjski lokus kontrole-percipiranje pojedinca da ima nisku odgovornost i mogućnost kontrole nad događajima u životu.

Na Slici 1. prikazan je model lokusa kontrole.

Slika br. 1- Model lokusa kontrole, preuzeto iz članka Galvin, Randel, Collins i Johnson, 2018

Lokus kontrole se kao i atribucijska teorija uzroka koristi kako bi se objasnili uzroci događaja u svijetu, te se pri socijalnoj psihologiji oba konstrukta koriste upravo za proučavanje tumačenja svijeta i uzroka, međutim važno je i neophodno je jasno ih razlikovati. Iako možemo pronaći konekciju između lokusa kontrole i teorija atribucija, lokus kontrole je usmjeren na percepciju osobe da li je određeni događaj pod njenom kontrolom ili ne, dok se atribucijske teorije bave čemu pripisujemo uzrok nekog događaja (Galvin i sur. 2018). Definicija i istraživanje lokusa kontrole je tokom vremena nailazilo na nekoliko poteškoća pri redefiniranju (Palenzuela 1984), međutim do današnjeg vremena najčešće korištena skala za istraživanje lokusa kontrole je i dalje Rotterova skala.

Formiranje lokusa kontrole je proces koji traje tokom čitavog života. Kao što je prikazano u modelu (Slika 1) na formiranje lokusa kontrole djeluju tri najvažnija faktora: stil roditeljstva, socioekonomski status i okolina.

O roditeljskom utjecaju na formiranje lokusa kontrole je pisao Macdonald 1971. godine. Autor navodi da su majčinska fleksibilnost u očekivanjima kod djece, permesivnost i rani trening nezavisnosti povezani sa razvijanjem unutarnjeg lokusa kontrole kod dječaka. Ovi nalazi nisu pokazani kod djevojčica (Chance, 1965; prema Macdonald, 1971). Katovsky i sur. (1967, prema Macdonald 1971), izvještavaju da generalno djeca koja su imala tople, opuštene, protektivne i roditelje sa puno podrške, češće su razvijala unutarnji lokus kontrole. Suprotno tome agresivna, dominantna i zahtjevna roditeljska ponašanja su bila negativno povezana sa internaliziranim vjerovanjima o uzrocima događaja.

O socioekonomskom utjecaju na formiranje lokusa kontrole kod osoba nekoliko je pretpostavki te nije postignut konsenzus između istraživača; čak štaviše nalazi istraživanja često su u suprotnosti sa početnim teorijama. Pojedini istraživači su pretpostavili da osobe iz visokog socioekonomskog sloja društva imaju veće šanse za razvijanje unutarnjeg lokusa kontrole, dok osobe iz nižeg socioekonomskog sloja društva imaju veće šanse za razvijanje vanjskog lokusa kontrole (Landau, 1995). Međutim kao što je prethodno spomenuto rezultati istraživanja ne podupiru konzistentno ovu hipotezu. Baron (2009) je direktno istraživao lokus kontrole i akademski uspjeh u zavisnosti od socioekonomskog statusa i iskorištavanja djece. Navedeni autor je utvrdio razlike u lokusu kontrole i akademskom uspjehu, samo u skupini ispitanika koji su bili izloženi ekstremnim situacijama iskorištavanja. Nerguz i sur. (2010) su dobili nalaz da studenti iz visokog socioekonomskog sloja društva uglavnom imaju internalizirani lokus kontrole, dok studenti koji su iz srednjeg socioekonomskog sloja društva su uglavnom imali

eksternalizirani lokus kontrole. Jedno od objašnjenja koje istraživači navode jeste da studenti iz srednjeg društvenog sloja smatraju da su uz pomoć novca uspješni doći do tog nivoa te da smatraju novac veoma važnim faktorom u ishodima nekog ponašanja. Generalni zaključak jeste da postoji dovoljno dokaza da socioekonomski status ima utjecaja na formiranje lokusa kontrole ali da nije dovoljno adekvatno i detaljno istražen te da je potrebno razraditi adekvatnu teoriju koja bi uspjela obuhvatiti sve navedene dokaze i stvoriti jednu smislenu sliku odnosa između socioekonomskog statusa i lokusa kontrole.

Okolinski faktori prema različitim tumačenjima, mogu da budu shvaćeni na dva načina. Jedan od načina je da okolina, tj. porodica, društvo, socijalna klima ima utjecaja na ishode i formiranje lokusa kontrole (Galvin i sur., 2018). Pritom, okolina djeluje u razvijanju obzirnosti pojedinca prema okolini, pa tako istraživači navode da ponašanje pojedinaca, u ovom slučaju lokus kontrole može biti pod utjecajem njegovog odnosa prema okolini, kao životnoj sredini (Evans i sur., 2005). U tom slučaju Allen i Ferrand (1999) predlažu poseban model u kojem, između ostalog koncepti selfa igraju veoma značajnu ulogu, pa navode samopouzdanje kao značajnu karakteristiku, što bi moglo biti blisko sa generalnom povezanošću između selfa i lokusa kontrole, kao i atribucijskih teorija.

Sličnost atribucijskih teorija i lokusa kontrole nikako nije slučajna. Zapravo, kao što smo naveli lokus kontrole i jeste koncept koji se koristi u socijalnom učenju, koji je također u osnovi teorija atribucija.

Prvi istraživač koji se detaljnije bavio lokusom kontrole, te ga prvi opisao i objasnio bio je Rotter (1954). Rotter se detaljnije bavio upravo teorijama socijalnog učenja i u svojim istraživanjima došao je do pretpostavke da djelovanje osobe zavisi od integracije dva ključna faktora. Prvi je očekivanje određene osobe o tome ka kojim posljedicama će određeno ponašanje voditi. Drugi faktor se odnosi na vrijednost ili valenciju ishoda događaja na pojedinčev život (Rotter, 1954. prema Kenneth, 1992). Prema Rotteru, socijalno ponašanje, odnosno generalno ponašanje ljudi ima svoje korijene u dvije prethodno navedene stavke.

Iz ovih postavki jeste proizašlo razmatranje o tome da li je takvo ponašanje kontekstualno ili je pak trajna ljudska osobina. Rotter je vjerovao da ponašanje ljudi može biti pod utjecajem situacije u specifičnim okolnostima, ali da ipak postoji generalna i stabilna crta ličnosti na osnovu koje ljudi odlučuju kako će se ponašati u datoj situaciji. Rotter ju je opisao kao trajnu karakteristiku ljudi koja iz situacije u situaciju utječe na način donošenja odluke o ponašanju (Kenneth, 1992).

Rotter (1954) je konstruirao skalu, za mjerenje lokusa kontrole (I-E skala) odnosno dvije osnovne dimenzije, to su unutrašnji (internalizirani) vs. vanjski (eksternalizirani) lokus kontrole (Kenneth, 1992).

Prilikom ispitivanja lokusa kontrole i s njim povezanih konstrukata istraživači su se oslanjali na konstrukte koje su smatrali najbližijim lokusu kontrole. Konstrukti o kojima je između ostalog riječ su percepcija kontrole, percepcija sposobnosti, bespomoćnost, atribucije uspjeha i percepcija vlastitog doprinosa uspjehu (Lefcourt, 1991). Važnost atribucija, odnosno traženja uzroka unutar osobe je srž socijalnih teorija, što je upravo jedan od razloga zbog kojeg autori ovaj konstrukt svrstavaju u teorije socijalnog učenja.

Od prve definicije lokusa kontrole šezdesetih godina prošlog vijeka pa do danas, kreirano je nekoliko različitih instrumenata za mjerenje lokusa kontrole. Različiti instrumenti su razvijeni na temelju različitih operacionalnih definicija, modificirani, te su autori nastojali da ispituju doprinos lokusa kontrole isključivo ili na jednu domenu prilagodbe ponašanja ili na različite životne ishode. Unatoč velikom broju instrumenata za mjerenje lokusa kontrole, psiholozi ipak najviše koriste u istraživanjima Rotterova I-E skalu lokusa kontrole.

Lokus kontrole je relativno stabilni put koji vode ka tumačenju događaja u našim životima. Istraživači i teoretičari lokus kontrole tretiraju kao dihotomni konstrukt, sa dvije suprostavljene strane (kao što smo naveli unutarnji vs. vanjski lokus kontrole).

1.1.1 Vanjski lokus kontrole

Vanjski lokus kontrole se opisuje kao čvrsto vjerovanje pojedinca da ishodi događaja ne ovise o njegovom vlastitom trudu već o nekim drugim faktorima (Lefcourt i Herbert, 1991). Istraživajući generalne opise i bliže interese osoba sa vanjskim lokusom kontrole istraživači su nailazili na različite preferencije, koje mogu biti objašnjene činjenicom da takve osobe uzorke pripisuju nečemu izvana a ne samom sebi. Groth-Marnath i Pregden (1998) u svome izvještaju o istraživanju povezanosti između lokusa kontrole i vjerovanja u paranormalne pojave zaključili da su ustvari ljudi sa vanjskim lokusom kontrole samo skloniji vjerovanju u predodređenje i duhovnosti. Tačnije ljudi sa vanjskim lokusom kontrole nisu skloni ka tumačenju svijeta kroz socijalnu prizmu, nego svijet tumače preko religijskih i nadnaravnih tumačenja. Pomenuto istraživanje treba tumačiti sa oprezom, iz razloga što je u pomenutom istraživanju cilj bio specifično usmjeren ka djelovanjima koji su izvan ljudskog utjecaja pa je

stoga moguće objasniti nedostatak direktne socijalne komponente u tumačenju uzroka. Lefcourt (1991) pojednostavljeno opisujući ljude sa vanjskim lokusom kontrole, kaže da su to pojedinci koji ne uspijevaju da naprave konekciju između ulaganja ili uloženog truda i ishoda. Rotter vanjski lokus kontrole objašnjava preko percepcije potkrepljenja nekog događaja, gdje navodi da osoba sa vanjskim lokusom kontrole potkrepljenje, koje je posljedica uloženog napora ili akcije ili generalnog ponašanja, ne pripisuje svom uloženom naporu i trudu, smatrajući da uloženi trud nije doveo do nikakve protureakcije, nego je potkrepljenje rezultat okolnosti, sreće, sudbine ili nečije druge svjesne namjere (Brkić, 2018). Lefcourt (1991) navodi da je često vjerovatnije da će navedeni oblik ponašanja pojedinaca sa vanjskim lokusom kontrole biti u društvima u kojima vladaju nepotizam, korupcija i generalno u lošije organiziranim društvima.

Detaljnije analizirajući vanjski lokus kontrole pojedini istraživači su otišli korak dalje pa su tako vanjski lokus kontrole podijelili na dvije potencijalne mogućnosti vjerovanja (Levenson. 1973., prema Brkić, 2018, str. 13):

1. Slučajnost- sve što se dešava dešava se iz nama nepoznatih razloga.
2. Moćni drugi- vjerovanje da naša sudbina u suštini ovisi od drugih ljudi.

Pored toga neki autori izvještavaju da je vanjski lokus kontrole značajan faktor u razvoju mentalnih oboljenja. Lefcourt (1991), izvještava da je vanjski lokus kontrole povezan sa sklonostima ka depresivnim oboljenjima, anksioznim oboljenjima i generalno neadekvatnijim nošenjem sa stresnim situacijama.

Na osnovu svega navedenog možemo vidjeti da kod pojedinaca sa vanjskim lokusom kontrole veliku ulogu igra okolina, što je u biti spona između lokusa kontrole i atribucijskih teorija.

1.1.2 Unutarnji lokus kontrole

Unutarnji lokus kontrole je definiran kao čvrsto vjerovanje da su ishodi jednaki uloženom trudu i naporu (Lefcourt, 1991).

Drugačije rečeno osobe sa unutrašnjim lokusom kontrole imaju percepciju da sve što se dešava u njihovom životu je pod njihovom kontrolom, te da mogu djelovati na svaki aspekt svog života. U istraživanju Groth-Marnat i Pegdena (1998) rezultati su pokazali da su osobe sa unutrašnjim lokusom kontrole sklonije praznovjerju, što je dakako opet u skladu s tim da vjeruju da sve što se dešava ima veze sa njihovim životom.

Istraživači izvještavaju da su osobe sa unutarnjim lokusom kontrole bolje prilagođene u nekoliko različitih domena života. Iako za prilagodbu kultura može igrati značajnu ulogu, generalni nalazi su pokazali da su osobe sa unutarnjim lokusom kontrole uspješnije u akademskoj prilagodbi, imaju veću zdravstvenu otpornost, bolje odnose sa drugima, bolje su psihološki prilagođene te su naposljetku i zadovoljnije životom (Carton i Nowicki, 1994, prema Brkić, 2018). Osim toga neka od svojstava koja osobe sa unutarnjim lokusom kontrole opisuju su da su sklonija autonomnom donošenju odluka, vjerovatnije će tražiti dodatne informacije i dodatna pojašnjenja te imaju više vrednovane životne ciljeve (Lefcourt i Herbert, 1991).

Zbog vjerovanja da ishodi događaja mogu ovisiti o njihovom učinku, pojedinci sa izraženijim unutarnjim lokusom kontrole će vjerovatno biti i skloniji ulaganju više truda, više vremena će posvetiti zadatku, te će detaljnije i sigurnije analizirati svaku potencijalnu situaciju na koju mogu djelovati (Lefcourt, 1991).

Međutim, postoje i rizična ponašanja i faktori i kod osoba sa unutarnjim lokusom kontrole. Za osobe sa unutarnjim lokusom kontrole je važno da budu sposobni i u mogućnosti izvoditi zadatke koji se od njih očekuju. U suprotnom, u nedostatku vještina i sposobnosti za adekvatno djelovanje i kod osoba sa unutarnjim lokusom kontrole može doći do pojavljivanja depresivno-anksioznih simptoma, pa i do razvijanja depresivnih, anksioznih i neurotičnih poremećaja, iz razloga što sebi pripisuju negativne i loše ishode (Chandiramani, 2014, prema Brkić, 2018).

Iako navedeno pruža dovoljno dobar opis lokusa kontrole i potencijalne povezanosti sa doživljajem uspjeha, u nastavku je ipak objašnjenja atribucijska teorija koja pruža širu sliku o uzorcima, naročito o društvenom uticaju na prepisivanje i opisivanje uzorka događaja i naposljetku vjerovanja u vlastite sposobnosti.

1.1.3 Atribucijska teorija

Heider je pedesetih godina prošlog vijeka bio jedan od prvih istraživača koji je govorio o atribucijama, njihovom značaju i njihovom djelovanju pri tumačenju socijalnog svijeta (Brooks i Clarke, 2011). Atribucijska teorija, odnosno teorije, služe da bi objasnile na koji način ljudi tumače ponašanja i motive drugih, te kako ta tumačenja utječu na njihovo ponašanje u odnosu sa tim ljudima (Mikulić 2015). Postoji nekoliko teorija atribucija koje su proizašle iz tumačenja i definisanja nekoliko različitih pravaca u socijalnoj psihologiji. Lewinova teorija atribucija (Graham i Folkes, 2014) se smatra najpraktičnijom od svih. Lewinova teorija atribucije je imala dvije sadržajno različite kategorije. Prva od dvije kategorije se odnosi na teoriju koja je podrazumijeva očekivanja-vrijednost, prema kojoj zavisno od očekivanja nekog ponašanja pridajemo i vrijednost, a druga od dvije kategorije se odnosi na komponentu djelomično/cijelo, koja podrazumijeva da ljudi tumače ponašanja drugačije u zavisnosti od toga da li su u potpunosti upoznati sa kontekstom neke situacije ili su upoznati samo sa dijelom konteksta.

Socijalni pristup tumačenju atribucijskih teorija dali su Heider i Weiner (Weiner, 1990). Prema njihovim tumačenjima značajnu ulogu u formiranju atribucija imaju mogućnosti i pokušaji, i kako su oni to nazvali lokus uzročnosti gdje se zapravo tumači da li je uzrok ponašanja ili socijalnog događaja pod utjecajem vanjskih ili unutrašnjih faktora. Ovdje se već vidi spona između lokusa kontrole i atribucijskih teorija, u smislu tumačenja događaja. Osnovna razlika leži u tome što se tumače događaji koji su povezani sa našim životima ali ne i događaji koje smo mi kreirali ili koje smo uzrokovali. Konkretno, pitanje je da li događaji koji nam se dešavaju zapravo imaju direktnu vezu s nama (primjerice, sudbina ili predodređenja) ili su samo posljedica koincidencija (Graham i Folkes, 2014).

Na koncu doprinos atribucijskim teorijama dao je Rotter. Njegov pristup je bio individualizirani pristup tumačenju atribucija. Rotter je podržao tumačenje Kurta Lewina o očekivanjima i vrijednosti, te je generalno smatrao da motivacija ima značajnu ulogu u tumačenju svijeta. Rotterova teorija atribucija ustvari ima svoje korjene upravo u lokusu kontrole. Zbog toga dolazi do svojevrsnog prekplapanja, gdje je Rotter razvio koncept lokusa kontrole preko kojeg se utvrđuju individualne razlike između ljudi, međutim njene osnove su korisne u objašnjenju načina atribuiranja (Weiner, 2009).

Zajedničko svim atribucijskim teorijama, jeste činjenica da ljudi često tumače ponašanja na osnovu njihovih uzroka, odnosno na osnovu onog što je ta ponašanja izazvalo i na osnovu onog

što je dovelo do tog ponašanja što igra veoma značajnu ulogu u reakcijama na takvo ponašanje (Kelley i Michela, 1980).

Drugo zajedničko obilježje svim teorijama atribucije jeste što uglavnom atribucije dijele na dvije moguće opcije: tumačenje svijeta preko individualnih karakteristika i tumačenja svijeta preko situacijskih karakteristika (Weiner, 2009). U podjeli atribucijskih teorija očigledna je sličnosti i povezanosti sa lokusom kontrole; što nam može pomoći da sagledamo različite mogućnosti tumačenja uspjeha preko unutrašnjeg tumačenja, socijalnog tumačenja ili naposljetku mješavinu tumačenja preko unutrašnjih faktora (ličnosti, stavova) i vanjskih faktora (socijalnih, društvenih).

Kako smo obrazložili u uvodnom dijelu samoefikasnost se pokazuje kao svojevrsni prediktor tumačenja subjektivnog doživljaja uspješnosti, te ćemo u nastavku elaborirati navedeni konstrukt.

1.2. Samoefikasnost

U predviđanju tumačenja uspjeha kao jedan od značajnih konstrukta jeste samoefikasnost. Prvi od istraživača samoefikasnosti bio je Alfred Bandura. Bandura je samoefikasnost definirao kao percipiranu sposobnost za učenje i izvođenje unaprijed dogovorenih i određenih ponašanja (Pajares i Schunk, 2001). Drugačije rečeno samoefikasnost podrazumijeva percipiranje vlastitih mogućnosti djelovanja na događaje koji su povezani sa našim životom.

Prema Bandurinom mišljenju samoefikasnost ima uticaja na nekoliko važnih kognitivnih funkcija, poput motivacije i samoregulacije. Međutim jednako tako se smatra da na razvijanje i formiranje samoefikasnosti djeluju četiri faktora. Prvi važni faktor koji utiče na razvoj samoefikasnosti jesu uspješno završeni dosadašnji zadaci, odnosno prethodna uspješnost. Drugi izvor utjecaja na formiranje samoefikasnosti jeste konstrukt koji potječe iz teorija učenja, a to je socijalno modeliranje. Smatra se da uspješni uzori i generalno uspješni ljudi u okolini potiču razvijanje samoefikasnosti, te potiču djelovanje samoefikasnosti na motivaciju. Treći faktor koji djeluje na samoefikasnost odnosi se na persuaziju, tačnije generalni uticaj okoline koji može djelovati pozitivno, pružajući povjerenje i podršku, ali i koji može djelovati negativno u smislu umanjenja naših sposobnosti i vrijednosti, što djeluje negativno na formiranje samoefikasnosti. Posljedni faktor je povezan sa tjelesnim poteškoćama i prevazilaženju istih. Ljudi koji su tjelesno aktivni, usmjereni su na svoje zdravlje više smatraju

da mogu djelovati na događaje izvan sebe, što implicira da procjenjuju samoeфикаsnost visoko (Weiner i Craighead, 2010).

Samoeфикаsnost djeluje na četiri psihološka procesa (Weiner i Craighead, 2010):

- motivaciju
- kogniciju
- emocije
- selektivnost

Svaki od procesa je sam za sebe psihološki konstrukt kojim se tumače psihološki procesi, a njihova povezanost sa samoeфикасношću leži prvenstveno u tome što razina samoeфикаsnosti djeluje i na odvijanje pomenutih procesa.

Kada su u pitanju kognitivne funkcije samoeфикаsnost djeluje na postavljanje ciljeva i očekivanja od istih. Generalno se smatra da će osobe koje se percipiraju samoeфикаsnijima pokazati i pozitivnija očekivanja prema ishodu nekog događaja, dok će osobe koje imaju nižu samoučinkovitost neuspjeh doživljavati teže (Weiner i Craighead, 2010).

Kada su u pitanju motivacijski procesi, samoeфикаsnost igra centralnu ulogu u kognitivnoj motivaciji. Sposobnost kontroliranja i reguliranja, upravljanja motivacije nerijetko je pod uticajem toga da li osoba smatra da je u mogućnosti realizirati neki zadatak te u kojim aktivnostima je “isplativo” ulagati svoje resurse. Uticaj samoeфикаsnosti na motivaciju je najvidljiviji na onim zadacima koji su objektivno veoma lahko i uspješno izvodljivi, međutim za osobu sa niskom razinom samoeфикаsnosti i najlakši zadaci mogu izgledati kao najteži ako ih pojedinac tako percipira (Weiner i Craighead, 2010).

Govoreći o uticaju samoeфикаsnosti na emocionalna stanja, autori Weiner i Craighead (2010) izvještavaju kako osobe koje imaju visoku razinu samoeфикаsnosti bolje kontroliraju vlastita emocionalna stanja, što se naročito odnosi na anksiozna i depresivna raspoloženja. Samoeфикасни pojedinci umiju da spriječe utjecaj negativnih misli na vlastito psihofizičko stanje, te su samim tim pod manjim rizikom za oboljevanje od različitih bolesti.

Posljednji u nizu psihološki proces koji je pod utjecajem samoeфикаsnosti jeste selektivna pažnja. Ljudi sa visokim razinama samoeфикаsnosti teže ka izazovnim i visoko ostvarivim prilikama za koje percipiraju da su savladive i da posjeduju kapacitet za njihovo rješavanje. Dok ljudi koji su nisko na razinama samoeфикаsnosti bježe od izazovnih i visoko ostvarivih

zadataka, biraju radije zonu komfora i generalno su selektivniji kada su u pitanju izazovne situacije (Weiner i Craighead, 2010).

Sve ove funkcije su djelomično pod uticajem samoeфикаsnosti posredstvom kognitivne kontrole koja omogućava kontroliranje misli, emocija i kognicija generalno. Međutim odnos nije uvijek tako jednostavan te na sve navedene psihološke procese djeluju i drugi faktori, od samopoštovanja do socijalnog okruženja.

U teoriji samoeфикаsnosti, veoma veliku ulogu igraju i socijalne odnosno situacijske karakteristike. Generalni pristup samoeфикаsnosti se može promatrati preko tri zajednička faktora: ličnih karakteristika, okoline i ponašanja. Shodno navedenom, vidimo i da samoeфикаsnost nije individualna osobina nego integracija svih pomenutih faktora (Milanović Dobrota i Radić Šestić, 2012).

U akademskom odnosno obrazovnom kontekstu samoeфикаsnost također igra veoma značajnu ulogu. Kako preko svih navedenih faktora (kognicija, emocija, pažnje) tako i preko specifičnih faktora koji su karakteristični za obrazovanje.

Jedan od faktora koji je specifičan za školski kontekst jeste samoregulacija učenja. Naime, samoreguliranost podrazumijeva da se osoba usmjerava prema cilju koji je proizišao iz vlastitih i individualnih potreba. Za ostvarenje cilja značajna su tri faktora: cilj sam po sebi, samoevaluacijska reakcija na učinak i uvjerenje o samoeфикаsnosti (Milanović Dobrota i Radić Šestić, 2012).

1.3. Školski uspjeh kao objektivni pokazatelj uspješnosti i zadovoljstvo studijem kao subjektivni doživljaj uspješnosti

U ispitivanju različitih konstrukata cilj nam je utvrditi kakvu ulogu određeni konstrukt ima u različitim životnim ishodima. Naši životni ishodi mogu biti uspješni, manje uspješni ili neuspješni. Uspjeh je koncept kojim se koristimo u svakodnevnom životu u nekoliko različitih domena. Tako, možemo govoriti o školskom uspjehu, akademskom uspjehu, poslovnom uspjehu, porodičnom uspjehu, uspjehu u interpersonalnim relacijama.

Riječ uspješnost je proizišla iz riječi uspjeh, kao svojevrsna složenica. Riječ uspjeh se definira kao “dostignuće cilja, povoljan ishod nečega” iz čega proizilazi da je uspješnost kontinuirano ostvarivanje ciljeva i postizanje povoljnih ishoda (preuzeto sa jezikoslovac.com). Jedan od tih faktora koji je zanimljiv dio uspješnosti a koji je zanemaren u definiciji a biti će dijelom ovog istraživanja jeste subjektivni doživljaj/osjećaj uspjeha i uspješnosti.

Za određivanje uspješnosti javnog sektora pa tako i akademskog postignuća ne postoje tačne zakonske regulative na našim prostorima (Vašček i suradnici, 2007). Postoji nekoliko regulativa na osnovu kojih određujemo nečiji uspjeh između ostalog u određivanju uspješnosti u akademskom kontekstu, istraživači su pronašli nekoliko značajnih faktora koji mogu doprinijeti tome da se studenti smatraju uspješnima ili da budu uspješni, ali i nekoliko faktora za koje se smatra da doprinose studentskoj neuspješnosti.

Faktori koji su povezani sa akademskom uspješnosti su između ostalog sljedeći (Wankovski 1991, prema Cassidy i Eachus, 2000):

- Samouvjerenost i osjećaj kompetentnosti u učenju.
- Optimistična i realistična projekcija budućih socijalnih i profesionalnih uloga.
- Emocionalna stabilnost.
- Tendencija ka introverziji.
- Relativna neovisnost o nastavnicima.
- Prihvaćanje radnih zahtjeva koji proizilaze iz strukture poučavanja.

Faktori (Wankovski, 1991 prema Cassidy i Eachus, 2000) koji su povezani sa neuspjehom za vrijeme studiranja su sljedeći:

- Nedostatak povjerenja u vlastite sposobnosti.
- Nesigurna i nerealistična projekcija budućih socijalnih i profesionalnih uloga.
- Emocionalna nestabilnost.
- Tendencija ka ekstraverziji.
- Ovisnost o nastavnicima i značajnim drugima.
- Osjećaj nezadovoljstva i odbijanje radnih zahtjeva koji proizilaze iz strukture poučavanja.

Wankovski u navođenju faktora povezanih sa uspjehom i neuspjehom za vrijeme studiranja ne navodi eksplicitno lokus kontrole i samoefikasnost, međutim u istraživanju koje su proveli Cassidy i Eachus (2000) se pokazuje da je eksternalni lokus kontrole statistički značajno povezan sa percipiranim uspjehom, odnosno subjektivnim doživljajem uspjeha, što je jasan pokazatelj da je i lokus kontrole značajan faktor kada je u pitanju akademska uspješnost.

U nastavku slijedi detaljnije objašnjenje objektivnih i subjektivnih pokazatelja uspješnosti.

1.3.1 Objektivni indikatori uspješnosti

Objektivni indikatori uspješnosti mogu varirati od sociodemografskih obilježja, ekonomskog statusa, akademskog statusa, do rezultata postignutih na visokim poslovnim pozicijama (poput menadžera, direktora ili slično) ili generalno usvajanjem nekih socijalno prihvatljivih normi.

Obzirom da nam je u fokusu istraživanja uspjeh kod studenata u teorijskoj elaboraciji posebnu pažnju ćemo posvetiti operacionalizaciji uspjeha na ovoj populaciji. Općenito, studentski uspjeh se odnosi na završetak studija i visoko akademsko pozicioniranje (O'Shea i Delahunty, 2018). Međutim, nas posebno interesira kako studenti tumače vlastiti uspjeh. Istraživanja koja su se bavila proučavanjem uspjeha kod studenata nastojala su da provjere tradicionalnu definiciju uspjeha, operacionaliziranu preko objektivnih pokazatelja, akademskih ocjena i vremena završetka studija, ali su isto tako nastojala da preko različitih metoda dođu do saznanja da li je objektivni pokazatelj uspjeha usklađen sa percepcijom uspješnosti, odnosno subjektivnim doživljajem uspjeha.

Za dobro utemeljene visoko školske organizacije koje slijede tradicionalni model školovanja uspjeh je kategorijalna varijabla. Akademski uspjeh se određuje kao specificirana razina,

evaluira od strane profesora ili primjenom testa znanja ili kombinacijom usmenog ispitivanja od strane profesora i primjenom objektivnog testa znanja (Chaplin, 1975).

Raspravljajući o akademskom uspjehu, odnosno generalnom uspjehu u obrazovanju istraživači, prema mišljenju Conley (2003), stavljaju do znanja da je uspjeh koji se postiže i osobine koje su potrebne za uspješno savladavanje obrazovnih izazova drugačiji na razini nižeg obrazovanja (osnovnih i srednjih škola), te na razini višeg obrazovanja (fakulteta i visokih škola). Jedna od ključnih razlika između razina obrazovanja koju istraživači ističu odnosi se na uspjeh koji je determiniran motivacijom. Za niže obrazovanje važe pravila moranja, te samim tim motivacija je više ekstrinzična nego intrinzična. Važno je završiti obrazovanje i steći ocjene. Dok na višim razinama, ključna je želja. Pravila studiranja i učenja se mijenjaju, pa se tako mijenja i motivacija, koja se "transformira" iz ekstrinzične u intrinzičnu motivaciju. Ocjene su važne ali pored ocjena počinje biti važno i znanje i vještine koje se usvajaju. Ova razlika u motivaciji se dakle opisuje preko promjene zahtjeva okoline. Važnost objektivnog doživljaja uspjeha je veća na nižim razinama, dok iako je važna i na višim razinama obrazovanja, subjektivni doživljaj uspjeha postaje važniji (Golubović, 2001).

1.3.2 Subjektivni doživljaj uspješnosti

U periodu studiranja studenti posebnu pažnju usmjeravaju na akademski uspjeh. U suštini, studenti akademski uspjeh dijele na: uspjeh u učenju i uspjeh na fakultetu, što je najbliže razlici između objektivnog uspjeha i subjektivnog uspjeha (Donaldson i sur., 2000).

O'Shea i Delahunty (2018) izvještavaju o tri razine tumačenja uspjeha kod studenata: validacija uspjeha, očekivanje uspjeha i emocionalni doživljaj uspjeha. Prva razina odnosno validacija, jeste tumačenje gdje se studenti ustvari smatraju uspješnim ukoliko su prihvaćeni i pozitivno evaluirani od strane drugih gdje se ogleda važnost subjektivnog doživljaja uspjeha. U ovom slučaju nije fokus niti na ocjenama, niti na godinama studija, niti na broju položenih ispita, već isključivo na prihvatanju i evaluaciji. U ovom segmentu tumačenja uspjeha veoma veliku važnost igra pozitivna povratna informacija. Za studente koji svoj uspjeh određuju preko validacije drugih važno je da dobivaju redovne povratne informacije, kako bi imali orijentacioni okvir o tome da li su uspješni ili ne.

Prilikom istraživanja tumačenja uspjeha kod studenata istraživači su nailazili na skepticizam kod studenata koji ili sumnjaju u vlastiti uspjeh ili nisu sigurni kako bi taj uspjeh na najbolji način objasnili. Pa tako u istraživanju O'Shea i Delahunty (2018) studenti izvještavaju da se

smatraju uspješnima ukoliko su položili sve ispite, ali jednako tako ističu činjenicu da im je studiranje u toku i da nisu najsigurniji koliko je taj uspjeh trajan.

U drugom istraživanju koje se bavilo istraživanjem definiranja uspjeha kod starijih studenata, koji su se naknadno vratili na univerzitet, pokazana je slična distinkcija. Studenti uspjeh na fakultetu često definišu preko vanjskih pokazatelja i izvora što često mogu biti značajni drugi, ali i vrijeme koje im je potrebno za završetak studija, ocjene koje dobivaju te naposljetku da li su ispunili profesorova očekivanja (Donaldson i sur., 2000). Sličnost između prve razine kod definiranja uspjeha u istraživanju O'Shea i Delahunty (2018) i istraživanju kod Donaldsona i sur. (2000) jeste objektivna validacija i verifikacija uspjeha koju mogu pronaći preko nekog trećeg izvora, nevezanog direktno uz obrazovanje, poput značajnih ljudi iz okoline (porodica i prijatelji).

O drugoj razini tumačenja uspjeha izvještavaju O'Shea i Delahunty (2018). Naime, autori tumače uspjeh prema očekivanjima, odnosno šansama. Na ovoj razini značajan broj studenata svoj uspjeh tumači prema šansama koje su imali ili na početku studija ili na početku poslovnog poduhvata. Primjer ovakavog slučaja su oni pojedinci koji jedini iz svoje uže porodice studiraju ili su završili fakultet.

I treća razina o kojoj govore O'Shea i Delahunty (2018) jeste uspjeh povezan sa emocijama. Na ovom nivou studenti uspjeh opisuju kao doživljaj sreće, strasti i ispunjavanja svojih istinskih i najdubljih želja. Suština je da je uspješna svaka akcija i sve što doprinosi tome da se osoba osjeća sretnom i ispunjenom.

Trećoj razini je veoma blisko tumačenje Donaldsona i sur. (2000), za koje smo već naveli da najbližnje subjektivnom tumačenju uspjeha. Razlika je u tome što je ovaj uspjeh u pomenutom istraživanju naveden i opisan kao uspjeh u učenju. Studenti uspjeh u učenju opisuju preko internaliziranih vrijednosti i onog što je njima bitno te ističu važnost razumijevanja gradiva, stjecanja istinskog znanja i mogućnosti transferiranja stečenog znanja.

Iz svega navedenog vidimo da je uspjeh kao konstrukt složen, te da očigledno možemo razlikovati objektivne pokazatelje uspješnosti i subjektivni doživljaj uspješnosti. Kako bi došlo do subjektivnog doživljaja uspješnosti mora postojati neki objektivni pokazatelj ali ne tumače svi na jednak način objektivne pokazatelje uspješnosti. U pozadini te razlike mogu biti brojni faktori, individualne razlike, zahtjevi roditelja i socijalno-kulturalni faktori (Donaldson i sur., 2000).

Kako bi opisao koje su to prepreke a šta su poticaji za uspješno studiranje Donaldson i sur., (2000) su korištenjem tehnike intervjua sa studentima došli do sljedećih zaključaka. Analizom odgovora studenata identificirali su šest primarnih faktora koji doprinose uspješnosti u studiranju, to su: studentsko iskustvo, zrelost, intrinzična motivacija, samorefleksija, nenametnuti sistem djelovanja te naposljetku priroda i kvaliteta atmosfere u učionici.

1.4. Dosadašnja empirijska saznanja

Istraživači se već decenijama bave ispitivanjem odnosa između lokusa kontrole, samoeфикаsnosti i subjektivnog doživljaja uspješnosti. Različita istraživanja su generirala različite rezultate, neki od rezultata i istraživanja su opisani u nastavku. Jedna od prvih pretpostavki pri proučavanju ispitivanog odnosa jeste da učenici koji imaju visoko akademsko postignuće imaju unutarnji lokus kontrole. U istraživanju provedenom na završnim razredima srednje škole istraživači su provjerili ovu hipotezu na osnovu prosječnih ocjena iz prethodnog polugodišta (konkretno rezultata GAP- engl. general academic postion). Ispitanici su bili podijeljeni u dvije grupe: prvu grupu su činili učenici sa visokim rezultatima na GAP-u a drugu skupinu učenici sa niskim rezultatima na GAP-u. Rezultati su bili u skladu sa očekivanom hipotezom, odnosno učenici koji su postizali visoke rezultate na GAP-u su bili visoko pozicionirani na internaliziranoj skali lokusa kontrole, dok su učenici koji su postizali niske rezultate na GAP-u bili poprilično visoko pozicionirani na skali eksternaliziranog lokusa kontrole (Shepard i sur., 2006). O sličnim nalazima izvještavaju i drugi autori. Golubović (2001) je utvrdio pozitivnu korelaciju kod osoba sa unutarnjim lokusom kontrole i generalnog akademskog ponašanja. Hrbačkova i suradnici (2012) su proveli istraživanje s ciljem ispitivanja metakognicije kao medijatora između lokusa kontrole i akademskog postignuća. Autori izvještavaju da je akademski uspjeh pozitivno povezan sa unutarnjim lokusom kontrole, dok ova veza nije pronađena kada je u pitanju vanjski lokus kontrole. Jedno od objašnjenja rezultata jeste da vjerovanje da se trud isplati, što rezultira dodatnim ulaganjem kognitivnog napora. Gifford i suradnici, (2006) su ispitivali povezanost između lokusa kontrole i uspješnosti sa prilagodbom na studij kod studenata prve godine. Istraživanje je pokazalo da su studenti sa unutrašnjim lokusom kontrole imali bolje ocjene i generalno bolju prilagodbu na studij, tokom prve godine studija, za razliku od studenata sa vanjskim lokusom kontrole. Istraživači upućuju na to da postoji veća vjerovatnoća da će studenti koji imaju vanjski lokus kontrole vjerovatnije odustati od studiranja. Razlog tome bi bio činjenica da kako godine studiranja odmiču,

neophodno je da se studenti sve više oslanjaju na sebe i svoje sposobnosti što je za osobe sa vanjskim lokusom kontrole, teže. Umjesto da zasluge pripisuju sebi, skloniji su pripisivati ih sreći, sudbini ili pak značajnim drugima. Nadalje, učenici sa poteškoćama u učenju često imaju vanjski lokus kontrole. Golubović (2001), je utvrdio povezanost između vanjskog lokusa kontrole i površnog učenja, (učenje bez detaljnijeg razmatranja gradiva), a osim toga pokazano je i da su učenici sa vanjskim lokusom kontrole uglavnom oni koji prokrastiniraju, odlažu obaveze i na koje više djeluje težina zadanog zadatka (Shepard i sur., 2006).

Kada je u pitanju odnos između subjektivnog doživljaja uspješnosti i lokusa kontrole, manji je broj istraživanja koji se bavio specifično tom tematikom. Istraživanje koje je ispitalo akademsku samoefikasnost, ciljeve postignuća i lokus kontrole kao svojevrсни prediktor zadovoljstva studijem, je najbliže opisalo generalnu povezanost lokusa kontrole i subjektivnog doživljaja uspješnosti sa elementima akademske samoefikasnosti. U pomenutom istraživanju subjektivni doživljaj uspjeha je operacionaliziran preko zadovoljstva studijem, jer kako je navedeno u opisu subjektivnog doživljaja u akademskom kontekstu zadovoljstvo studijem se može bitno razlikovati od uspješnosti tokom studija. Istraživanje je pokazalo da lokus kontrole, tačnije unutarnji lokus kontrole između ostalog negativno korelira sa dobi (Kasaić, 2017). Što bi značilo da stariji studenti manje percipiraju svoj uspjeh kao svoju zaslugu i to bi mogao biti jedan od faktora značajnih za tumačenje subjektivnog uspjeha. Međutim najznačajni ishod istraživanja, vezan za obrađivanu temu, jeste da je unutrašnji lokus kontrole statistički značajno pozitivno povezan sa zadovoljstvom studija, dok je eksternalizirani lokus kontrole statistički značajno negativno povezan sa zadovoljstvom studijem (Kasaić, 2017). Preciznije, studenti koji smatraju da imaju visoku kontrolu nad životom imaju i veće zadovoljstvo studijem, dok studenti koji uglavnom smatraju da nemaju visoku kontrolu nad životom i ne iskazuju zadovoljstvo studijem. U ovom istraživanju autori nisu procjenjivali ulogu objektivnog uspjeha. Generalno možemo reći da dosadašnja istraživanja podupiru hipotezu da postoji povezanost između lokusa kontrole i akademskog postignuća i da je smjer povezanosti prilično jasno određen. Naime većina istraživanja je pokazala da akademski uspjeh pozitivno korelira sa unutarnjim lokusom kontrole, a negativno sa eksternalnim/vanjskim lokusom kontrole. Sumirana analiza istraživanja koju su proveli Findley i Cooper (1983) su pokazala da su da su akademski uspjeh i interni lokus kontrole međusobno nisko ili umjereno povezani.

U nastavku su prikazani i rezultati drugih istraživanja u kojima su se istraživači bavili problematikom odnosa između lokusa kontrole i subjektivnog doživljaja uspjeha ali i samoefikasnosti i subjektivnog doživljaja uspjeha.

Iako postoje stanovite sličnosti između konstrukata samoefikasnosti i subjektivnog doživljaja uspjeha, ipak ova dva konstrukta se razlikuju. Najvažnija razlika leži u tome što je subjektivni doživljaj uspjeha više ovisan o ishodima nekog događaja (Lortie-Lussier i Rinfret, 2005). Samoefikasnost ne mora nužno biti povezana sa ishodima nekog događaja, dovoljno je uvjerenje pojedinca da je izvedba bila dobra bez obzira na ishod.

Istraživači često pretpostavljaju da bi samoefikasnost mogla biti snažan prediktor u očekivanju dobrog uspjeha i zadovoljstva postignutim uspjehom. U istraživanju koje se bavilo povezanošću samoefikasnosti i akademskog postignuća, u obzir su uzete i osobine ličnosti i motivacija kao značajni prediktori. Također mjerena je stabilnost subjektivne dobrobiti pomoću upitnika kojeg su sačinjavale čestice zadovoljstva općih psiholoških potreba (uključujući uspjeh) i subjektivnog doživljaja sreće. U navedenom istraživanju pokazano je da je samoefikasnost značajan prediktor akademske uspješnosti. Međutim jedan od nedostataka istraživanja jeste što je sprovedeno na studentima klavira te je rezultate nemoguće generalizirati na ostale grupe studenata (Franceschi, 2020). U istraživanju Pu i suradnika, (Baković 2020) ispitivani su direktni doprinosi lokusa kontrole i samoefikasnosti u predikciji akademske uspješnosti i dobrobiti studenata. Pored lokusa kontrole i samoefikasnosti uključena je i varijabla motivacija. Autore su zanimali razlozi napuštanja studija, te su istraživači pretpostavili da samoefikasniji studenti ne odustaju od studija za razliku od manje samoefikasnih. Pored ove hipoteze autori su nastojali da odgovore na problemsko pitanje da li će se studenti koji percipiraju da imaju veću kontrole nad događajima u svome životu više "hvatati u koštac" sa izazovima studiranja i bolje podnositi poteškoće u studentskom životu. Rezultati do kojih su došli pokazali su da student imaju visoke rezultate na samoefikasnosti. Međutim odnos između samoefikasnosti i lokusa kontrole nije bio najjasniji. Odnosno istraživači nisu dobili očekivanu povezanost. Naime, ispitanici uključeni u ovo istraživanje su pretežno imali vanjski lokus kontrole, što nije bilo u skladu sa očekivanjima istraživača. Jedno od objašnjenja koja su ponuđena u analizi ovih studija jeste da su rezultati pod uticajem eksternalnih faktora, poput kulture, što potvrđuju rezultati da student u Kini imaju razvijeniji unutrašnji lokus kontrole za razliku primjerice od hrvatskih ispitanika kod kojih je lokus kontrole ili nedifinisan ili je više vanjski lokus kontrole (Baković, 2020).

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Istraživanje se bavi opisivanjem i istraživanjem odnosa između tri faktora koja bi teoretski trebala biti značajna za definisanje i objašnjenje subjektivnog tumačenja uspjeha kod studenata. Prethodna istraživanja su pokazala da je odnos između pomenutih faktora značajan pri definisanju svake od navedenih varijabli ali da je potrebno mnogo nalaza naročito iz različitih dijelova svijeta jer se ispostavilo da je često jedan od uzoraka nekonzistentnih rezultata kultura i društvo pojedinaca. Odnos između subjektivnog doživljaja uspješnosti i samoeфикаsnosti kao i lokusa kontrole ispitivan je na različitim populacijama i u različitim okolnostima, poput online načina ispitivanja kod Baković (2020) ali i direktnog, uživo ispitivanja kod Gifforda i sur. (2006). Upravo zbog navedenog naš cilj je da repliciramo studije Gifford i sur. (2006) i Kasaić, (2017).

Problematika istraživanja jeste prvobitno ispitati povezanost između varijabli odnosno subjektivnog doživljaja uspješnosti, samoeфикаsnosti, lokusa kontrole i objektivnog pokazatelja uspješnosti te objasniti i ispitati doprinos prediktorskih varijabli (lokusa kontrole, samoeфикаsnosti i objektivnog uspjeha u objašnjenju subjektivnog doživljaja uspješnosti. Na temelju problematike i cilja istraživanja generirali smo dvije hipoteze.

H1: Očekujemo da će postojati statistički značajna povezanost između lokusa kontrole, samoeфикаsnosti, prosječne studijske ocjene i subjektivnog doživljaja uspjeha.

H2: Očekujemo da će prediktorske varijable (lokus kontrole, samoeфикаsnost i prosječna studijska ocjena) značajno doprinijeti u objašnjenju kriterijske varijable subjektivnog doživljaja uspjeha.

3. METODOLOGIJA

3.1 Ispitanici

Podaci su prikupljeni na uzorku od N=211 ispitanika. U istraživanju su sudjelovali studenti/studentice Univerziteta u Sarajevu. Više od polovice ispitanika (120) čine studenti Filozofskog fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Zatim je bilo 20 studenata sa Prirodno-matematičkog fakulteta i 15 sa Poljoprivredno-prehrambenog fakulteta, a sa ostalih fakulteta je bilo po nekoliko studenata. Frekvencija studenata prema fakultetima prikazana je u Tabeli 3.1.

Tabela 3.1. Frekvencija studenata prema fakultetima

Fakultet	Filozofski fakultet	Prirodno-matematički fakultet	Poljoprivredno-prehrambeni fakultet	Ostalo
Frekvencije (f)	120	20	15	56

U istraživanju je bilo uključeno 177 ženskih i 33 muških ispitanika. Prosječna dob ispitanika je $M=22$ godine ($SD=2.75$). Prema studijskoj godini najviše je studenata sa druge godine, ukupno 55 studenata zatim sa treće i pete godine gdje broj ispitanika bio 53 i 43, te naposljetku sa prve i četvrte godine 33 ispitanika i 23 ispitanika (Prilog 1).

3.2 Instrumentarij

U istraživanju koje je sprovedeno su korištene četiri različite skale, koje su u nastavku opisane. Skala lokusa kontrole, Skala za mjerenje samoefikasnosti, Skala sociodemografskih karakteristika i Skala subjektivnog doživljaja uspjeha (Prilog 2).

3.2.1 Lokus kontrole

Za mjerenje lokusa kontrole korištena je Skala lokusa eksternalne kontrole (Bezinović, 1990). Skala je konstruirana u skladu sa Rotterovom operacionalizacijom lokusa kontrole. Skala se sastoji od deset čestica, čiji odgovori su bili ponuđeni na petostepenoj Likertovoj skali, gdje je vrijednost 1 - značilo potpuno netačno, a vrijednost 5 - potpuno tačno. Rezultat se formira kao

linearna kombinacija zaokruženih vrijednosti. Unutrašnji koeficijent pouzdanosti je nakon provedenog istraživanja iznosio $\alpha=.81$ a o istom koeficijentu pouzdanosti izvještava i Bezinović (1990).

3.2.2 Samoefikasnost

U istraživanju smo primjenili Skale opće samoefikasnosti (Schwarzer, 1997) koja je kreirana na osnovu Bandurine operacionalizacije samoefikasnosti. Skala se sastoji od deset čestica, čiji odgovori su formirani na Likertovoj skali od četiri stepena u kojoj je 1 znači u- potpunosti netačno, a 4 - u potpunosti tačno. Rezultat je formiran na osnovu linearne kombinacije zaokruženih vrijednosti. Skala je za svrhu izrade rada prevedena sa njemačkog jezika na bosanski jezik od strane autorice istraživanja. Uobičajna procedura duplo slijepog prevoda nije provedena. Koeficijent unutrašnje pouzdanosti koji dobiven u ranijim istraživanjima o kojima izvještava Schwarzer (1997) je iznosio od $\alpha= .81$ do $\alpha =.90$ a zavisnosti od populacije na kojoj je sprovedena validacija, dok je u našem istraživanju koeficijent unutrašnje pouzdanosti iznosio $\alpha= .86$. Na originalnoj verziji (Schwarzer, 1997) na njemačkom jeziku koeficijent pouzdanosti je iznosio $\alpha =.84$. Dobivene rezultate smo podvrgnuli faktorskoj analizi.

Tabela 3.2. Faktorska analiza čestica

Čestice	Komponente	
	1	2
Uvijek pronađem način da riješim teške probleme ako se dovoljno potrudim.	.653	.405
Ukoliko mi se neko suprostavi, uvijek nađem način da dobijem ono što želim.	.616	.281
Lahko mi je da ostanem fokusiran na ciljeve i postignem ono što želim.	.564	-.134
Uvjeren/a sam da bih mogao/la riješiti neplanirane događaje.	.718	.200
Zahvaljujući mojoj snalažljivosti umijem da riješim nepredvidive situacije	.700	
Mogu riješiti većinu problema ukoliko uložim dovoljno truda	.643	.485
Mogu ostati miran/a kada se sretnem sa poteškoćama, jer se oslanjam na svoje strategije suočavanja	.713	-.277
Kada sam suočen sa problemom, obično mogu pronaći nekoliko rješenja.	.760	-.207
Ako sam u nedoumici, obično znam šta trebam uraditi.	.626	-.566
Bez obzira šta mi se nalazi na putu, obično sam u mogućnosti da se riješim svih prepreka	.744	-.226
Inicijalne vrijednosti	4.574	1.035
% objašnjenje varijanse	45.738	10.349

U inicijalnoj faktorskoj analizi, metodom glavnih komponenti smo ekstrahirali dva faktora koja smo imenovali *opća samoefikantnost i samoefikantnost u rješavanju problema*.

Vidimo da faktori koji su ekstrahirani zajedno objašnjavaju oko 55% varijanse što je u skladu sa rezultatima ranijih validacija skale. Međutim, zbog činjenice da skoro sve čestice koreliraju sa oba faktora ali sa prvim faktorom imaju veću zasićenost zadali smo jednofaktorsku soluciju te dobili rezultate koji su prikazani u tablici 3.3.

Tabela 3.3. Ekstracija jednofaktorskom analizom

Čestice	Komponente
	1
Uvijek pronađem način da riješim teške probleme ako se dovoljno potrudim.	.653
Ukoliko mi se neko suprostavi, uvijek nađem način da dobijem ono što želim.	.616
Lahko mi je da ostanem fokusiran na ciljeve i postignem ono što želim.	.564
Uvjeren/a sam da bih mogao/la riješiti neplanirane događaje.	.718
Zahvaljujući mojoj snalažljivosti umijem da riješim nepredvidive situacije	.700
Mogu riješiti većinu problema ukoliko uložim dovoljno truda	.643
Mogu ostati miran/a kada se sretnem sa poteškoćama, jer se oslanjam na svoje strategije suočavanja	.713
Kada sam suočen sa problemom, obično mogu pronaći nekoliko rješenja.	.760
Ako sam u nedoumici, obično znam šta trebam uraditi.	.626
Bez obzira šta mi se nalazi na putu, obično sam u mogućnosti da se riješim svih prepreka	.744
Inicijalne vrijednosti	4.574
% objašnjene varijanse	45.738

Faktor koji smo ekstrahirali nakon što smo zadali jednofaktorsku soluciju, visoko korelira sa svim česticama iz upitnika. Iz tog razloga smo zadržali svih deset čestica u konačnoj verziji skale. Rezultati faktorske analize su u skladu sa rezultatima validacije skale kod Schwarzera (1997) koji je pronašao da zajednički faktor objašnjava 55% ukupne varijanse.

3.2.3 Skala subjektivnog doživljaja uspješnosti

Skala subjektivnog doživljaja uspjeha je kreirana za potrebe istraživanja. Skala sadrži osam čestica sa mogućnostima odgovaranja na skali Likertovog tipa, od 1 - uopće nisam uspješan/na do 5 -jako sam uspješan/na. Rezultat je formiran kao linearna kombinacija zaokruženih vrijednosti. Skala sadrži pitanja o generalnom zadovoljstvu studenata studijem, organizacijom učenja i njihovim uspjesima na usmenim i pismenim ispitivanjima. Skala je kreirana po uzoru na skale korištene u ranijim istraživanjima koje su ispitivale subjektivni doživljaj uspjeha ili vrednovanje uspjeha poput skale kreirane u istraživanju Labak i Kligl (2019). Koeficijent pouzdanosti koji je dobiven u našem istraživanju za rezultate na skali subjektivnog doživljaja uspješnosti iznosi $\alpha = .73$ što je prihvatljiva vrijednost pouzdanosti skale.

3.2.4 Upitnik o sociodemografskim karakteristikama

Upitnik o sociodemografskim karakteristikama se sastojia od osam pitanja. Skala sadrži općih pitanja poput spola, godine studija, faktulteta i smjera. U upitniku o sociodemografskim karakteristikama je uključeno i pitanje o prosječnoj ocjeni na kraju prethodne akademske godine, što je služilo kao mjera objektivnog uspjeha. Također u drugom dijelu upitnika dato je i pitanje o tome šta, prema mišljenju ispitanika djeluje na njihov uspjeh. Ovo pitanje je postavljeno kako bi stekli jasnijuvid u subjektivni doživljaj uspjeha kod ispitanika

3.3 Postupak

Zbog okolnosti izazvanih pandemijom COVID-19, istraživanje je provedeno online putem. Korištena je platforma google forms za prikupljanje podataka. Podaci su prikupljeni na prigodnom uzorku studenata/studentica te smo do ispitanika dolazili primjenom metode snježne grudve.

Tokom provođenja istraživanja svi etički principi koji se respektiraju u psihološkim istraživanjima su ispoštovani. Ispitanici su upitnik radili anonimno i bez prisile, sa napomenom da od istraživanja mogu odustati u bilo kojem momentu istraživanja. Za popunjavanje upitnika je trebalo u prosjeku deset minuta.

4. REZULTATI

Rezultati su analizirani u programu za obradu podataka SPSS 23. Provedena je deskriptivna statistika, korelacije i multipla regresija. Rezultati su prikazani u odjeljku ispod.

Prvobitno smo uradili deskriptivne statističke analize za sve varijable uključene u istraživanju. Izračunali smo aritmetičku sredinu, standardnu devijaciju te skjunis i kurtosis. Rezultati su prikazani u Tabeli 4.1.

Tabela 4.1 Deskriptivne statističke vrijednosti za varijable uključene u istraživanju

	Min.	Max.	M	SD	Skjunis	Kurtosis
Subjektivni uspjeh	1.38	5.00	3.83	.605	-.642 .169	.749 .337
Lokus kontrole	1.00	5.00	2.95	.730	-.350 .170	-.198 .338
Samoeфикаsnost	1.50	4.00	3.14	.501	-.539 .169	.581 .337
Prosječna ocjena	0.00	10.00	7.48	1.94	-2.79 .172	8.22 .343

U Tabeli 4.1. možemo vidjeti da su prosječni rezultati na skali subjektivnog doživljaja uspješnosti i samoeфикаsnosti blago desno asimetrični, ali u u granicama dozvoljenog (-1 i 1).

Prosječna vrijednost na skali subjektivnog doživljaja uspjeha iznosi $M=3.83$ ($SD= .605$). Prosječan rezultat na skali samoeфикаsnosti iznosi $M= 3.14$ ($SD= . 501$); prosječan rezultat na skali lokusa kontrole iznosi $M=2.95$ ($SD= .730$).

U nastavku su prikazani rezultati međusobne povezanosti između prediktorskih varijabli i kriterija.

Tabela 4.2 Međusobna povezanost između varijabli uključenih u istraživanju

Varijable	1	2	3	4
1. Prosječna ocjena	1	-.050	.046	.178*
2. Lokus kontrole		1	-.036	-.105
3. Samoeфикаnost			1	.503**
4. Subjektivni uspjeh				1

*. $p < 0.05$

** . $p < 0.01$

U korelacijskoj tabeli vidimo u kakvom su odnosu ispitivane varijable. Između samoeфикаsnosti i subjektivnog doživljaja uspješnosti utvrdili smo pozitivnu, umjerenu do visoku povezanost ($r= .503$, $p < .01$), dok je korelacija između subjektivnog doživljaja uspjeha i prosječne ocjene niska, ali pozitivna i statistički značajna ($r= .178$, $p < .05$). Međutim između subjektivnog doživljaja uspješnosti i lokusa kontrole nismo utvrdili statistički značajnu korelaciju, korelacija je niska, negativna i statistički neznačajna ($r= - .105$).

U nastavku su prikazani rezultati multiple linearnu regresijske analize gdje smo provjerili doprinos prediktorskih varijabli u objašnjenju kriterijske varijable.

Tabela 4.3. Rezultati standardne regresijske analize

Model	Nestandardizirani		Standardizira		P
	Koeficijenti		koeficijenti	t	
	B	St. p.	β		
Prosječna ocjena	.047	.018	.155	2.529	.012
Samoefikasnost	.616	.073	.515	8.395	.000

R= .545

R² = .297

cR² = .289

F (2, 211) =39.437

Shodno rezultatima korelacije u standardnom regresijsku analizu smo uključili samoefikasnost i prosječnu ocjenu kao prediktore gdje smo očekivali da će u značajnoj mjeri predviđati kriterijsku varijablu, subjektivni doživljaj uspjeha. Prema rezultatima vidimo da je model koji smo testirali statistički značajan (F=39.437). Model objašnjavanja 28% varijanse subjektivnog uspjeha. Nakon provedene analize vidimo da su oba prediktora statistički značajna u predviđanju subjektivnog uspjeha. Pritom samoefikasnost je snažniji prediktor ($\beta=.515$, $p=.00$) dok za prosječnu ocjenu beta vrijednost značajno niža, ali je statistički značajna ($\beta=.155$, $p < .012$).

5. DISKUSIJA

U ovom radu smo ispitivali povezanost između subjektivnog doživljaja uspješnosti sa varijablama objektivnog uspjeha, samoefikasnosti i lokusom kontrole. Pored toga testirali smo model prediktivnosti u kojem su samoefikasnost i objektivni uspjeh bili prediktori a subjektivni doživljaj uspješnosti kriterijska varijabla. Zbog činjenice da nije pronađena povezanost između lokusa kontrole i subjektivnog doživljaja uspješnosti, lokus kontrole nije uključen u regresijsku analizu.

Rezultati koje smo dobili su velikim dijelom u skladu sa očekivanom hipotezom i u skladu sa prethodnim istraživanjima. Na primjer u metaanalitičkoj studiji (Milanović Dobrota i Radić Šestić, 2012) odnosa između samoefikasnosti i lokusa kontrole, je pokazano da samoefikasnost ima visoku statističku značajnu povezanost sa akademskim uspjehom pojedinaca. Čak štaviše autori objašnjavaju kako srednja vrijednost samoefikasnosti zapravo najbolje doprinosi većem akademskom uspjehu, jer u slučaju prevelikog osjećaja samoefikasnosti često se javlja redukcija truda. Slični tome su i rezultati u našem istraživanju, gdje smo dobili statistički značajnu povezanost između samoefikasnosti i subjektivnog doživljaja uspjeha. Ali isto tako vidimo da je prosječan rezultat na Skali samoefikasnosti veoma blizu središnje vrijednosti, što je u skladu sa rezultatima o kojima izvještavaju autorice Milanović Dobrota i Radić Šestić (2012).

Na drugu stranu, ako uporedimo sa drugim istraživanjima, vidjet ćemo da je odnos lokusa kontrole i subjektivnog doživljaja uspješnosti komplikovaniji, nego što se čini. Naime u istraživanju Gifford i suradnika (2006) se pokazalo da su lokus kontrole i akademski uspjeh statistički značajno povezani, što nije slučaj u našem istraživanju. U našem istraživanju povezanost između lokusa kontrole i subjektivnog doživljaja uspješnosti nije statistički značajna. Potencijalni razlog ovoj razlici jeste što su u istraživanju Gifford i suradnika (2006) sudjelovali isključivo studenti prve godine fakulteta dok su ispitanici našeg istraživanja bili sa svih pet godina studija. Moguće je dakle, da su godine studija interferirale sa rezultatima povezanosti, te da studenti različitih godina imaju različite doživljaje uspjeha. U prilog nekonzistentnosti rezultata o povezanosti lokusa kontrole i akademske uspješnosti, kao i subjektivnog doživljaja uspješnosti je i istraživanje Hrabačkova i suradnika (2012) koji su dobili povezanost na nivou unutrašnjeg lokusa kontrole i akademske uspješnosti, dok povezanost između eksternalnog lokusa kontrole i akademskog uspjeha nije utvrđen.

Jedno od potencijalnih objašnjenja rezultata studije jeste činjenica da je istraživanje provedeno u specifičnom periodu, odnosno u vrijeme pandemije izazvanom korona virusom. Promjena okolnosti je socijalni faktor koji može doprinijeti na formiranje i tumačenje uspjeha (O'Shea i Delahunty, 2018). Moguće je da su studenti, promjenom okolnosti, iz učionice u online režim, izgubili osjećaj kontrole nad događajima u životu, što ide u prilog rezultatima na skali lokusa kontrole. Osim toga postoji mogućnost da zbog okolnosti studenti nisu dobivali adekvatnu povratnu informaciju, ili da nisu na nju obraćali pažnju. Pretpostavljamo da zbog pandemije korona virusom, studenti su bili usmjereniji na druge životne poteškoće s kojima su se susretali te nisu dovoljno bili angažirani u studentskim aktivnostima.

Nadalje, atribucije koje mogu biti pod uticajem okolnosti i koje su prema Rotteru veoma slične lokusu kontrole (Weiner, 2009) su mogle kako na pojedinačnom tako i na populacijskom nivou biti promjenjene. Promjena okolnosti, dovodi do promjene načina atribuiranja, što je moglo uticati na rezultate istraživanja. A usko vezano uz promjenu okolnosti je i motivacija koja je i za Rottera i za Lewina (Weiner, 2009) veoma značajna za formiranje atribucija. Naime, već smo naveli da je moguće da su studenti zbog cjelokupne situacije bili usmjereni prema nekim aktivnostima mimo studentskih aktivnosti te im je samim time motivacija za postizanje akademskih uspjeha bila manje u fokusu.

U vezi sa navedenim objašnjenjem, atribucijama, potrebno je spomenuti da smo u kvalitativnoj analizi pronašli da su najučestaliji odgovori na pitanje koji faktori djeluju na njihov uspjeh su: trud, radne navike, organizacija i motivacija (Prilog 3). Dosta navedenih faktora je pod velikim utjecajem okolnosti zbog čega je vrlo moguće da su bili značajno izmjenjeni u posljednja tri semestra zbog prinudnog prelaska na potpuno novi način učenja i poučavanja. Kao što sugerira istraživanje Anderson i suradnika (2005) potreban je iscrpan teorijski interakcijski model koji bi objasnio efekte motivacije, truda, samoefikasnosti i lokusa kontrole na akademski uspjeh i doživljaj uspjeha. I na osnovu Andersona (2005) i Lewinovog tumačenja atribucija (Weiner, 2009) možemo zaključiti da motivacija igra značajnu ulogu u tumačenju akademskog uspjeha. Međutim, o ulozi motivacije u našem istraživanju ne možemo govoriti budući da nije bila predmetom istraživanja.

Na drugoj strani, Baković (2020) navodi da bi jedno od objašnjenja nepostojanja povezanosti između lokusa kontrole i subjektivnog doživljaja uspjeha mogao biti kulturalni uticaj. U svom radu Baković (2020) navodi da studenti iz Hrvatske i Kine postižu različite rezultate kako na generalnom modelu odnosa lokus kontrole-samoefikasnost-akademski uspjeh, tako i na svakoj

pojedinačnoj varijabli. Jedan od potencijalnih razloga tomu jeste činjenica da su istočno-Azijske kulture uglavnom kolektivističke, te zbog toga postižu dosta drugačije rezultate od studenata iz Hrvatske koji naginju ka individualističkoj kulturi. U našem istraživanju su učestvovali studenti sa područja Bosne i Hercegovine, koji su kulturološki sličniji studentima Hrvatske kulture.

Sada, ako se vratimo na varijable koje su povezane prvo ćemo spomenuti povezanost između samoefikanosti i subjektivnog doživljaja uspjeha. Između dvije navedene varijable je postojala najjača statistički značajna povezanost, te je samoefikanost najjači prediktor kriterijske varijable prema rezultatima regresijske analize. U prethodnim istraživanjima poput na primjer istraživanja Košić (2020) ispostavilo se da samoefikanost ima veoma veliki značaj na akademsku prilagodbu i akademske uspjehe. U drugom istraživanju (Baković, 2020) pored prediktabilnosti motivacije i lokusa kontrole, istraživači su testirali i prediktabilnost samoefikanosti a kao kriterijske varijable su imali subjektivnu dobrobit i akademsko postignuće. Samoefikanost je pozitivni prediktor subjektivne dobrobiti a kako su rezultati pokazali osobe sa višim rezultatima na Skali subjektivne dobrobiti imaju i veće rezultate na Skali samoefikanosti. Slično rezultatima kod Baković (2020) u našem istraživanju rezultati pokazuju da je samoefikanost pozitivan prediktor subjektivnog doživljaja uspjeha, ali i da studenti koji imaju veći fenomenološki doživljaj efikasnosti efikasnije pohranjuju vlastitu uspješnost, te se subjektivno doživljavaju uspješnijima, za razliku od studenata sa niskom razinom samoefikanosti. Dodatna potvrda za rezultate samoefikasnosti jeste i istraživanje Zajacova i suradnika (2005), za koje je specifično da je pokazano da je samoefikasnost najznačajniji prediktor akademskog uspjeha ali kod studenata prve godine. Međutim, kod studenata druge godine samoefikasnost nije toliko značajan prediktor gdje dolazi do miješanja i uticaja drugih faktora poput motivacije i zadovoljstva dosadašnjim uspjehom odnosno subjektivnog doživljaja uspjeha. Ovo istraživanje je također u skladu sa objašnjenjem da bi godine studije mogle uticati na rezultate, naročito ako uzmemo u obzir da je najviše ispitanika bilo sa druge godine.

Kada govorimo o drugim faktorima koji su povezani sa subjektivnim doživljajem uspjeha, u našem istraživanju smo pronašli da je objektivni uspjeh povezan sa subjektivnim doživljajem uspjeha, te da je pored samoefikanosti također pozitivni prediktor kriterijske varijable, odnosno subjektivnog doživljaja uspjeha.

Prosječna ocjena, samostalno je slabiji prediktor subjektivnog doživljaja uspjeha, što je vidljivo iz analiza standardne regresijske analize, gdje beta iznosi $\beta=.155$, ($p<.012$). Također iz regresijske analize možemo vidjeti da veći značaj u predviđanju subjektivnog doživljaja uspješnosti ima samoefikasnosti, $\beta=.515$, $p=.000$. Dakle važnije za subjektivni doživljaj uspjeha jeste visoka razina samoefikasnosti, ili uvjerenje da su postupci koje činimo efikasni i da će dovesti do željenog cilja, nego prethodno iskustvo. U prilog ovom tumačenju možemo navesti faktore koje je Wankovski (1991., prema Cassidy i Eachus, 2000) naveo kao značajne za objašnjenje uspjeha, gdje između ostalog navodi da je uvjerenje o vlastitim sposobnostima jedno od najvažnijih svojstava za postizanje uspjeha, a ovdje vidimo da je uvjerenje o vlastitim sposobnostima odnosno samoefikasnost značajna i za predviđanje subjektivnog doživljaja uspjeha odnosno zadovoljstvo uspjehom koji postizemo. O dosadašnjem uspjehu su također pisali i istraživali i drugi autori, pa tako Reić Ercegovac (2008) navodi da studenti koji jesu zadovoljni uspjehom postignutim do sada, kao motivaciju za daljna usavršavanja ili trenutna ne navode dosadašnje uspjehe, nego druge faktore poput želje za bavljenjem nekim poslom ili ljubavi prema tom poslu. Međutim, ono što se može navesti jeste nedostatak odvojene analize uspjeha i zadovoljstva uspjehom odnosno subjektivnog doživljaja uspjeha. Manji broj istraživanja ova dva faktora tretira kao odvojene, u većini istraživanja se tretira ili isključivo kao zadovoljstvo studijem (Baković, 2020., Kasaić 2017.) ili isključivo kao generalni uspjeh (Franceschi, 2020., Frese i sur. 2003). Kao zaključak možemo navesti da nalazi istraživanja upućuju na to da školska ocjena nije tako snažan prediktor zadovoljstva uspjehom, kao što je to sveukupna procjena koliko smo učinkoviti. Međutim, s obzirom da je istraživanje korelacijskog tipa, ograničeni smo da izvodimo zaključke o uzorčno-posljedičnim odnosima.

5.1. Implikacije i ograničenja istraživanja

Studija koja je provedena ima nekoliko implikacija. Jedna od implikacija jeste potreba za detaljnom analizom subjektivnog doživljaja uspješnosti. Potrebno je istražiti i objasniti sve potencijalne psihološke komponente uspjeha, dijeleći ga pri tom na njegov objektivni/eksternalni dio i na njegov subjektivni/doživljajni dio. Ovim istraživanjem smo pokazali da postoji povezanost između samoefikasnosti i subjektivnog doživljaja uspješnosti.

Nadalje, s obzirom da samoeфикаsnost i pažnja usmjerena na sebe povećavaju doživljaj uspješnosti (Juretić, 2018) potrebno je ispitati koje druge karakteristike samosvijesti, poput samouvjerenosti, sigurnosti u sebe doprinose objašnjavanju subjektivnog doživljaja uspjeha.

Preporuka za buduća istraživanje jeste da se istraživanje provede na radno aktivnoj populaciji, što bi dalo dodatne implikacije za radnike, naročito menadžere ljudskih resursa, koji bi tim postupkom mogli raditi na poboljšanju uvjeta u radnim okolnostima. Ovo je naročito važno zbog činjenice da subjektivni doživljaj uspjeha nije isto što i objektivni uspjeh. Poslodavci bi pri nagrađivanju i evaluiranju radnika trebali uzimati to u obzir te time ostvariti veće zadovoljstvo radnika, što bi potencijalno dovelo do veće produktivnosti.

Kada su u pitanju ograničenja sprovedene studije, nekoliko je njih koje je neophodno spomenuti. Prvobitno, istraživanje je bilo korelacijsko, gdje smo mogli zaključivati samo o povezanosti između istraživanih varijabli ali ne i uzročno-posljedičnim odnosima. Ispitivanjem uzročno-posljedičnih odnosa dobili bismo kompletniju i jasniju sliku o odnosu istraživanih varijabli. Nadalje, istraživanje je provedeno u online režimu gdje je kontrola bila vrlo mala. Ispitanici su mogli davati socijalno poželjne odgovore iz nekoliko razloga. Prva stvar je strah od anonimnosti, odnosno strah da će odgovori biti poznati nekome drugome osim istraživaču. Zatim činjenica da su ispitivane prilično privatne teme poput prosječne ocjene na kraju semestra je također mogla uticati na iskrenost pri odgovaranju na pitanja. Osim navedenog, zbog sličnosti između samoeфикаsnosti i subjektivnog doživljaja uspjeha moguće je da ispitanici nisu analizirali i shvatali čestice na pravi način, što bi mogao biti okidač za davanje najjednostavnijih odgovora ili socijalno poželjnih odgovora. Uzimajući u obzir da je veliki broj studenata bio sa Odsjeka za psihologiju postoji mogućnost da su ispitanici nagovještali hipotezu istraživanja, te samim tim davali socijalno poželjne odgovore. A osim navedenog, istraživanje Sagone i Caroli (2014) je pokazalo da nivo samoeфикаsnosti i zadovoljstva akademskim uspjehom nije isti kod studenata medicine, psihologije i prava, što je dodatno objašnjenje za postizanje ovakvih rezultata.

Potrebno je i napomenuti da je istraživanje provedeno na studentskoj populaciji, te da je u obzir uzet samo akademski uspjeh, zbog čega sa oprezom trebamo tumačiti rezultate i ne generalizovati.

6. ZAKLJUČAK

Istraživanje koje je provedeno imalo je za cilj da opiše i objasni psihološke odrednice subjektivnog doživljaja uspješnosti, ispitujući odnos između varijabli objektivnog pokazatelja uspješnosti, samoefikasnosti i lokusa kontrole sa subjektivnim doživljajem uspješnosti. Pored toga ispitivana je prediktorska vrijednost varijabli samoefikasnost i objektivnog pokazatelja uspješnosti, iz razloga što je među tim varijablama pronađena korelacija.

Istraživanje je provedeno na studentima Univerziteta u Sarajevu, preko online platforme a koristeći upitnike opisane u dijelu instrumentarij.

1. Rezultati koji su dobiveni su djelom u skladu sa očekivanjima. Naime dio hipoteze prve je potvrđen dok drugi dio nije. Tokom analize rezultata dobivenih u istraživanju dobili smo da samoefikasnost i subjektivni doživljaj uspjeha koreliraju pozitivno, umjereno visoko i značajno. Jednako tako smo dobili da postoji niska ali pozitivna i statistički značajna povezanost između objektivnog uspjeha i subjektivnog doživljaja uspjeha. Generalno, u istraživanju smo pokazali da je subjektivni doživljaj uspjeha u jakoj vezi sa samoefikasnošću i da što su studenti samoefikasniji imat će i jači doživljaj uspjeha i više će cijenit vlastiti trud i zalaganja. Osim toga, na osnovu rezultata možemo pretpostaviti da će one osobe koje su samoefikasne biti i subjektivno zadovoljne sa postignutim uspjehom u prošlosti.
2. Naposljetku dobili smo da samoefikasnost i objektivni uspjeh statistički značajno predviđaju subjektivni doživljaj uspjeha, te da je samoefikasnost izrazito snažan prediktor subjektivnog osjećaja zadovoljstva. Međutim i pomenute rezultate treba tumačiti sa oprezom, jer kao što je navedeno ovaj odnos može varirati u zavisnosti od godine studija studenata. Lokus kontrole nije uključen u regresijsku analizu, zbog činjenice da nije pronađena korelacija između lokusa kontrole i ostalih varijabli.

LITERATURA:

Allen J.B. i Ferrand J.L. (1999.) Environmental Locus of Control, Sympathy, and Proenvironmental Behavior : A Test of Geller's Actively Carin Hypothesis, *Environment and Behavior*, 31, 338-353

Anderson A., Hattie J., i Hamilton R.J. (2005.) Locus of Control, Self-Efficacy, and Motivation in Different Schools: Is moderation the key to success?, *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 25(5), str. 517-535

Baković M. (2020.) Motivacija, samoefikasnost i lokus kontrole kao prediktori akademskog postignuća i dobrobiti studenata, *Sveučilište u Zagrebu, Master rad*

Baron, J. (2009). *Exploring the factors associated with youths' educational outcomes: The role of locus of control and parental socio-economic background* (No. 598). Centre for Economic Policy Research, Research School of Economics, Australian National University.

Brooks, A. i Clarke, L. (2011.) Combinig client-centred therapy with attributin theory. *Mental Healt Practice*, 14(9), str. 34-37.

Cassidy S. i Eachus P. (2000.) Learning Style, Academic Belief Systems, Self-report Student Proficiency and Academic Achievement in Higher Education, *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 20:3, 307-322.

Chaplin, J. P. (1975.) *Dictionary of Psychology*, Alved Edition, N. Y

Conley, D. T. (2003). Understanding university success. Eugene, OR: Center for Educational Policy Research, University of Oregon

Donaldson J-F., Graham S.W., Martindill W. i Bradley S. (2000.) Adult Undergraduate Students: How Do They Define Their Experiences and Their Success?, *The Journal of Continuing Higher Education*, 48(2), str. 2-11.

Evans W.P., Owens P., Marsh S.C. (2005.) Environmental Factors, Locus of Control, and Adolescent Suicide Risk, *Child and Adolescent Social Work Journal*, 22(3-4), str.301-319.

Findley M. J. i Cooper H.M., (1983.) Locus of Control and Academic Achievement: A Literature Review, *Journal of Personality and Social Psychology* 44 (2),str. 419-427.

Francheschi I. (2020.) Značajke osobnosti, motivacija i samoefikasnost kao prediktori postignuća i subjektivne dobrobiti učenika i studenata klavira, *Sveučilište u Splitu, Doktorska disertacija*

Galvin B.M., Randel A.E., Collins B.J., Johnson R.E., (2018.) Changing the focus of locus (of control): A targeted review of the locus of control literature and agenda for future research, *Journal of Organization Behaviour*, str. 1-14

Gifford D.D.,Briceño-Perriott J. i Mianzo F. (2006.) Locus of Control: Academic Achievement and Retention in a Sample of University First-Year Students, *Journal of college admission*

Golubović (2001.) Automatske misli pri učenju, uspješnost studiranja i lokus kontrole, *Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Diplomski rad*

Graham S. i Folkes (2014.) Attribution theory: Applications to achievement, mental health, and interpersonal conflict

Groth-Marnat G., i Pegden J. (1998.) Personality correlates of paranormal belief: locus of control and sensation seeking, *Social behaviour and personality*, 26(3) str. 291-296

Hrbáčková K., Hladík J., Vávrovác S. (2012.) The Relationship Between Locus of Control, Metacognition, and Academic Success, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 69 str. 1805 – 1811.

Juretić, J. (2008.) Socijalna i ispitna anksioznost te percepcija samoeфикаsnosti kao prediktori ishoda ispitne situacije, *Psihologijske teme*, 17(1), str. 15-36

Kasaić M. (2017.) Akademska samoeфикаsnost, ciljevi postignuća i lokus kontrole kao prediktori zadovoljstva studijem, *Magistarski rad, Univerzitet u Zagrebu, Hrvatski studij*

Kelley H.H. i Michela J.L., (1980.) Attribution theory and research, *Ann. Rev. Psychol.* 31, str. 457-501

Kenneth A. Wallston (1992.) Hocus-Pocus, the Focus Isn't Strictly on Locus: Rotter's Social Learning Theory Modified for Health, *Cognitive Therapy and Research*, 16(2), 183-199

Koštić, I. (2020.) Povezanost samopoštovanja, samoeфикаsnosti i lokusa kontrole s prilagodbom studenata na studij, *Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti, master rad*

Labak I. i Kligl I. (2019.) Navike učenika u samovrednovanju postignuća učenja, *Educ. biol.*, 5, str. 1-12.

Landau R. (1995.) Locus of control and socioeconomic status: does internal locus of control reflect real resources and opportunities or personal coping abilities? *Soc. Sci. Med.* 41(2), str. 1499-1505

Lefcourt H.M. (1991.) Locus of control, Measures of Personality and Social Psychological Attitudes

Lortie-Lussier, M. i Rinfret N. (2005.) Determinants of objective and subjective success of men and women, *International Review of Administrative Sciences*, 71(4), str. 607–624

Macdonald, A. P. (1971.) Internal-external locus of control: Parental antecedents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 37(1), str. 141–147

Marinović, L. (2014.) Ispitivanje odnosa percepcije kvalitete kolegija, nekih aspekata motivacije te studentskog dostignuća i zadovoljstva, *Društvena istraživanja Zagreb*, 4, str. 681-700

Milanović Dobrota i Radić Šestić (2012.) Značaj modela samoeфикаsnosti u vaspitno-obrazovnom radu sa adolescentima, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 11(4), str. 637-655.

Mikulić, V. (2015.) Atribucije (Završni rad). Preuzeto s <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:342300>

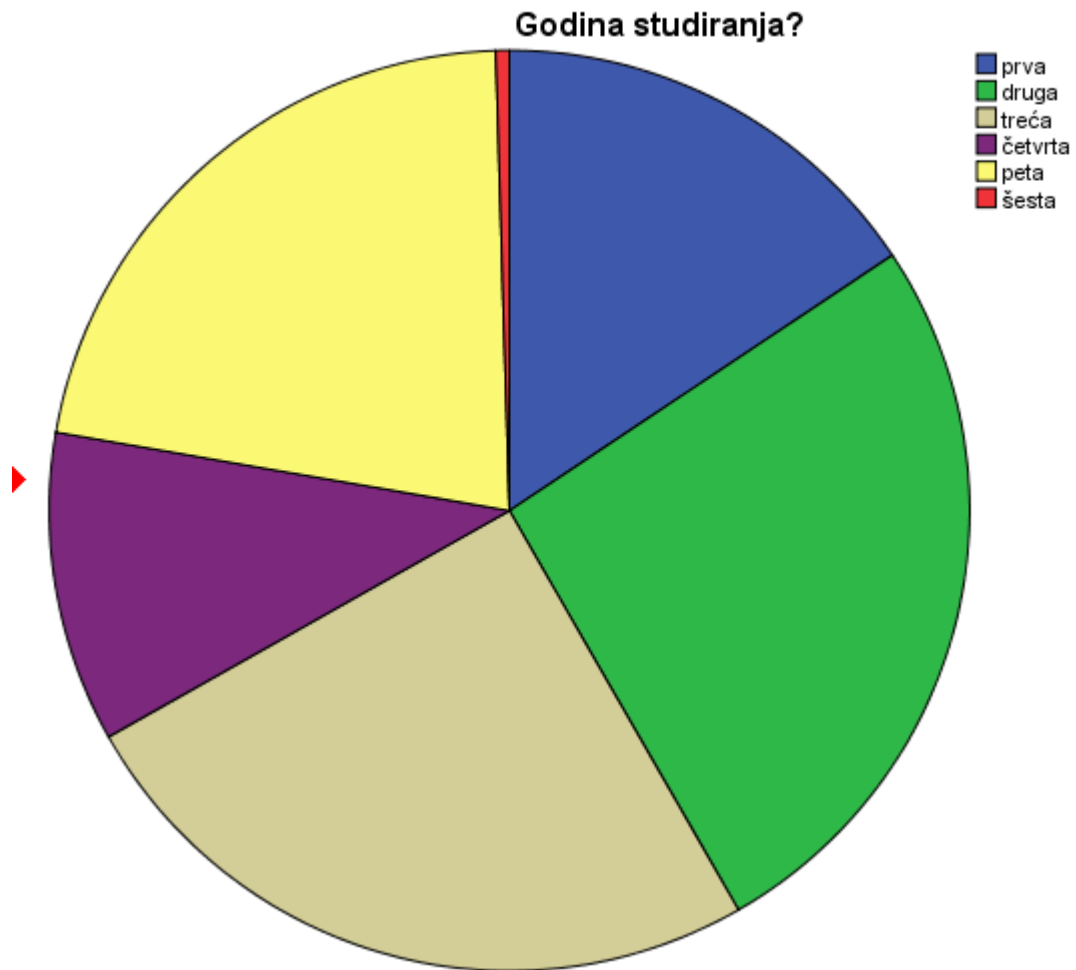
- Mirowsky, J., & Ross, C. E. (1990.) Control or Defense? Depression and the Sense of Control over Good and Bad Outcomes. *Journal of Health and Social Behavior*, 31(1), 71
- Nerguz B.S., Oguz S., Sahin F.S. (2010.) Factors affecting the locus of control of the university students, *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2, str. 449–452
- O'Shea S. i Delahunty J. (2018.) Getting through the day and still having a smile on my face! How do students define success in the university learning environment? *Higher Education Research & Development*, 37(5), str. 1062-1075,
- Pajers F. i Schunk DH. (2001.) Self-beliefs and school success: Self-efficacy, self-concept, and school achievement, *Perception*
- Palenzuela D.L. (1984.) Critical evaluation of locus of control: towards a reconceptualization of the construct and its measurement, *Psychological Reports*, 54, str. 683-709.
- Reić Ercegovac I. i Jukić T. (2008.) Zadovoljstvo studijem i motivi upisa na studij, *Napredak*, 149 (3), str. 283-295
- Sagone, E., i Caroli, M. E. D. (2014.) Locus of Control and Academic Self-efficacy in University Students: The Effects of Self-concepts. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 114, str. 222–228
- Schwarzer R., BaBler J., Kwiatek P. i Schroder K. (1997.) The Assessment of Optimistic Self-beliefs: Comparison of the German, Spanish, and Chinese Versions of the General Self-efficacy Scale, *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), str. 69-88
- Sheperd S., Fitch T.J., Owen D., Marshal J.M. (2006.) Locus of control and academic achievement in high school students, *Psychological Reports*, 98(3) 18-322.
- Vašček V., Budimir V. i Letinić S. (2007.) Pokazatelji uspješnosti u visokom obrazovanju, *Privredna kretanja i ekonomska politika* 110, str. 51-81
- Zajacova A., Lynch S., Espenshade T.J. (2005.) Self -efficacy, stress and academic success in College, *Research in Higher Education*, 46(6), str. 677-707
- Weiner B.I. (2009.) Attribution theory, *The Corsini Encyclopedia of Psychology*
- Weiner B. (1990.) Searching for the Roots of Applied Attribution Theory, *Attribution theory: Applications to Achievement, Mental Health and Interpersonal Conflict*, str. 1-12
- Weiner I.B. i Craighead W.E. (2010.) Self-efficacy, *The Corsini Encyclopedia of Psychology*

Internet izvori:

- <https://jezikoslovac.com/>

PRILOZI

Prilog 1

Prilog 2

Baterija testova korištenih u istraživanju

Poštovane kolegice i kolege,

Najprije Vam zahvaljujem što učestvujete u istraživanju koje se odnosi na neke važne aspekte funkcioniranja svake osobe. Zanima nas šta Vi mislite, te u odgovorima na zadate tvrdnje molim Vas da budete iskreni. Ovdje nema tačnih i netačnih odgovora.

Istraživanje provodimo za potrebe izrade magistarskog rada i u prosjeku za popunjavanje skala potrebno je da izdvojite 15-ak minuta. Učešće u istraživanju je dobrovoljno i anonimno. Niti jedan podatak o Vama neće biti dostupan, a svi podaci će biti analizirani na nivou grupe.

.

Za sva pitanja ili nejasnoće možete se obratiti autorici istraživanja na mail:

enveravukovic@live.com

I DIO

1. Šifra _____ Spol: M Ž
2. Dob: _____
3. Fakultet koji studirate _____
4. Odsjek/smjer _____
5. Godina studiranja: 1 2 3 4 5 6
6. Molim Vas napisite koja je Vaša prosječna ocjena na kraju prošle akademske godine.

7. Molim Vas procijenite na skali od 1 do 5 koliko smatrate da ste uspješni u izvođenju sljedećih aktivnosti (zaokružite vrijednost koja Vas najbolje opisuje)

Uopće nisam uspješan/na – 1

Donekle nisam uspješan/na – 2

Niti sam uspješan/na niti sam neuspješan/na – 3

Donekle sam uspješan/na – 4

Jako sam uspješan/na – 5

Čestice	Uopće nisam uspješ an/na	Donek le sam uspješ an/na	Niti sam uspješ an /na niti sam neuspješ an/na	Donek le sam uspješ an/na	Jako sam uspješ an/na
Uspješ an/na sam u pisanju seminrskih radova.	1	2	3	4	5
Uspješ an/na sam u prezentiranju usmenih prezentacija.	1	2	3	4	5
Uspješ an/na sam u grupnim radovima.	1	2	3	4	5
Uspješ an/na sam u grupnim raspravama.	1	2	3	4	5
Uspješ an/na sam na pismenim testovima.	1	2	3	4	5
Uspješ an/na sam na usmenim ispitivanjima.	1	2	3	4	5
Uspješ an/na sam u organizaciji učenja.	1	2	3	4	5
Uspješ an/na sam u organiziranju zabava za prijatelje.	1	2	3	4	5

16. Općenito od čega mislite da najviše ovisi Vaš uspjeh u akademskom okruženju?

II dio

LOK-e

Molimo Vas da, zaokružujući jedan od brojeva, označite u kojoj mjeri se dolje navedene tvrdnje odnose na vas, odnosno koliko se sa njima slažete. Odgovorite iskreno, ovdje nema dobrih i loših odgovora.

Tvrdnja	Potpuno netačno	Djelimično netačno	Ni tačno, ni netačno	Uglavnom tačno	Potpuno tačno
1. U mnogim slučajevima čini mi se da sudbina određuje šta će mi se dogoditi.	1	2	3	4	5
2. U životu dobro prolaze oni ljudi koji su za to predodređeni.	1	2	3	4	5
3. Većina događaja u mom životu je unaprijed određena.	1	2	3	4	5
4. Loše stvari u životu mi se dešavaju jer nemam sreće.	1	2	3	4	5
5. Što se treba dogoditi i dogodit će se.	1	2	3	4	5
6. Bez obzira na ono šta ja radim tog dana, dan će se dobro završiti ako je dobro započeo.	1	2	3	4	5
7. Neki ljudi su naprosto rođeni sretni.	1	2	3	4	5
8. Bez obzira šta učinim da to spriječim, ono loše što se treba dogoditi i dogodit će se.	1	2	3	4	5
9. Veoma često slučajnosti određuju tok mog života.	1	2	3	4	5

10. Ne treba planirati previše, jer ono što mi se događa samo je rezultat dobre ili loše sreće.	1	2	3	4	5
---	---	---	---	---	---

III dio

Molimo Vas da, zaokružujući jedan od brojeva, označite u kojoj mjeri se dolje navedene tvrdnje odnose na Vas. . Odgovorite iskreno, ovdje nema tačnih i netačnih odgovora.

Tvrdnja	U potpunosti netačno	Donekle tačno	Prilično tačno	U potpunosti tačno
1. Uvijek pronađem način da riješim teške problem ukoliko se dovoljno potrudim.	1	2	3	4
2. Ukoliko mi se neko suprostavi mogu pronaći načine da dobijem ono što želim.	1	2	3	4
3. Lahko mi je da ostanem fokusiran na ciljeve i postignem ono želim.	1	2	3	4
4. Uvjeren(/a sam da bih mogao/la riješiti neplanirane događaje.	1	2	3	4
5. Zahvaljujući mojoj snalažljivosti umijem da riješim nepredvidljive situacije.	1	2	3	4
6. Mogu riješiti većinu problema ukoliko uložim dovoljno truda.	1	2	3	4
7. Mogu ostati miran/a kada se sretmem sa poteškoćama jer se oslonjam na svoje strategije suočavanja.	1	2	3	4
8. Kada sam suočen sa problemom, obično mogu pronaći nekoliko rješenja.	1	2	3	4
9. Ako sam u nedoumici, obično znam šta trebam uraditi.	1	2	3	4
10. Bez obzira šta mi se nalazi na putu, obično sam u mogućnosti da se riješim svih prepreka.	1	2	3	4

Hvala Vam na učešću!